LITUANISTICA. 2006. T. 65. Nr. 1. P. 38–47
© Lietuvos mokslų akademija, 2006
© Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2006

ONIMŲ REIKŠMĖS TYRIMAI TEKSTYNŲ LINGVISTIKOS METODU

Laura Kamandulytė

Vytauto Didžiojo universitetas, Donelaičio g. 52, LT-44244 Kaunas, Lietuva
El. paštas Laura_Kamandulyte@fc.vdu.lt

Dauguma kalbininkų teigia, kad tikriniai žodžiai (onimai) tik įvardija, bet neišreiškia sąvokos ir nekonotuoja objekto diferencinių požymių (Jakaitienė, 1980, p. 87; Vanagas, 1981, p. 10). Kai kurių onimų semantikos tyrinėjimo objektu gali būti laikoma reikšmė, kurią onimas turėjo susidarymo metu, tačiau dabartinėje kalboje tikriniai žodžiai ne reiškia, o įvardija, pavadina (Vanagas, 1981, p. 9–11). Dažniausiai tikrinio žodžio reikšmė suvokiama kaip jo ryšys su konkrečiu tikrovės objektu.

Esama ir kitokios nuomonės, kad vardažodžių semantika egzistuoja, tik ją dėl neapibrėžtumo, individualaus pobūdžio (tas pats vardažodis skirtingiems žmonėms kelia skirtingas asociacijas) labai sunku objektyviais metodais ištirti ir aprašyti (Marcinkevičienė, 2000, p. 137). Teigiama, kad onimų reikšmė labiau panaši į bendrinių žodžių konotacinę, bet ne denotatinę reikšmę. Kitaip sakant, ji susijusi su įvairiomis asociacijomis bei vertinamaisiais elementais.

Šiame darbe bandoma atlikti detalią pasirinkto onimo daugiareikšmiškumo analizę ir patvirtinti, jog tikriniai žodžiai ne tik paprasčiausiai įvardija, bet ir konotuoja tam tikras reikšmes.

Daugiareikšmiškumo tyrimams pasirinkti tos pačios šaknies onimai, įvardijantys tautovardį – *arabas, arabė* bei vietovardį – *Saudo Arabija*. Manoma, jog, lyginant tautos bei šalies pavadinimų vartojimą, galima pastebėti bendrus vartojimo atvejus, kurie išryškintų pagrindines tikrinių žodžių konotacijas bei dažniausiai vartojamas reikšmes. Leksema *arabas* ir kolokacija *Saudo Arabija* yra tinkamos ir vienažodžių, ir daugiažodžių onimų reikšmės tyrimo galimybėms iliustruoti. Apžvelgus minėtų leksemų reikšmes, konotacijas, bandoma jas palyginti su būdvardžio *arabiškas*, žyminčio ypatybę, reikšme.

Anot M. Stubbso (2001, p. 78), gimtakalbio intuicija patikima tik kalbant apie pagrindinę žodžio reikšmę, bet ne apie vartoseną skirtinguose kontekstuose. R. Marcinkevičienė teigia, jog „iš konteksto išryškėjanti reikšmė niekaip kitaip nepasimato, kaip tik iš didelio kiekio vartosenos pavyzdžių“ (Marcinkevičienė, 2001, p. 48). Todėl onimų reikšmės tyrimo šaltiniu pasirinktas Vytauto Didžiojo universitete sukurtas daugiau kaip 100 milijonų žodžių apimties *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas* (http://donelaitis.vdu.lt), aprūpintas specialia programine įranga ir skirtas filologinei, statistinei, sociologinei ar kitokiai kalbos vienetų vartosenos analizei. Tekstyną sudaro nepriklausomybės laikotarpio leidiniai, parinkti taip, kad kuo geriau atspindėtų dabartinę rašytinę lietuvių kalbą: bendroji periodika – respublikinių ir vietinių laikraščių tekstai, populiarioji ir speciali-

zuota periodika, grožinė ir kitokia literatūra (mokslinė, populiarioji) bei įvairūs dalykiniai dokumentai ir leidiniai (valstybiniai dokumentai, seimo stenogramos)[1]. Įvairios vartojimo sritys teikia patikimų ir reprezentatyvių duomenų žodžio reikšmės analizei bei leidžia matyti žodžio vartojimo dėsningumus. Galimybė gauti tūkstančius įvairių formų pavyzdžių leidžia daryti įvairius apibendrinimus, objektyviai nustatyti žodžio reikšmę, vartojimo atvejus, kontekstinius partnerius.

Darbe taikoma tekstynų lingvistikos metodika – konkordansų generavimas iš didelio ir reprezentatyvaus tekstų rinkinio bei jų tvarkymas ir grupavimas pagal reikšmę naudojant kompiuterinę programą „Leksikografas“.

Konkordansas – tai sąrašas eilučių, kuriose rastas tiriamas žodis ar žodžių junginys (Utka, 2000, p. 276). Anot H. Jacksono ir E. Z. Amvelos (2001, p. 151), žodžio konkordansai – svarbiausia iš tekstyno gauta informacija. J. Sinclairis (1996) taip pat teigia, jog be pavartojimo konteksto, kurį rodo konkordansas, niekada nenustatytsim tikslios žodžio reikšmės. Atskiri žodžiai tik įvardija, pavadina, turi fiksuotą reikšmę, tačiau ją pakeičia tam tikromis vartojimo aplinkybėmis.

Kadangi šiame darbe, siekiant nustatyti onimų reikšmę, žvelgiama į jų vartojimo kontekstus, pateikiamus gautuose konkordansuose, tikslinga remtis J. Sinclairio sukurtu, tekstynų analize pagrįstu reikšmės modeliu (Sinclair, 1996; 2000). Jo esmė – reikšmė nesikoncentruoja viename žodyje, bet pasiskirsto per kelis ar ir daugiau paprastai nuolat drauge einančių žodžių (Sinclair, 1996; cituota iš Marcinkevičienė, 1999, p. 109).

Kalbėdamas apie išplėstinį reikšmės vienetą, J. Sinclairis skiria keturis reikšmės nustatymo kriterijus:

1) *kolokacijos* – žodis su reikšminiais junglumo partneriais,

2) *koligacijos* – žodis su nereikšminiais junglumo partneriais (jungtukais, dalelytėmis),

3) *semantinis pirmumas* – žodžio galėjimas jungtis su tam tikros leksinės aplinkos žodžiais,

4) *semantinė prozodija* – numanomas žodžio kontekstas, konotacija (Sinclair, 1996, p. 94).

Šie kriterijai atspindi keturis išplėstinio reikšmės vieneto realizavimo lygmenis: leksinį (kolokacijos), gramatinį (koligacijos), semantinį (semantinis pirmumas) ir pragmatinį (semantinė prozodija).

Darbe derinami keli metodai: *introspekcijos*, kai nustatant reikšmes remiamasi tyrėjos kalbos jausmu, *statistinis*, kai pagal nustatytų reikšmių gausą nustatomos dažniausiai ir rečiausiai vartojamos, *analitinis*, kai žiūrima, kaip reikšmė priklauso nuo vartojimo srities. Tyrimas yra lyginamojo pobūdžio – lyginama įvairių reikšmių vartojimo dažnumas, atvejai.

LEKSEMŲ *ARABAS, ARABIŠKAS* IR KOLOKACIJOS *SAUDO ARABIJA* PAPLITIMAS TEKSTYNE

Šiame darbe analizuojami visi *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* konkordansai, kuriuose įvairiomis formomis pavartoti žodžiai *arabas, arabiškas* bei junginys *Saudo Arabija*.

[1] Plačiau apie *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyną* žr. R. Marcinkevičienės straipsniuose (1997; 2000).

Konkordansų pasiskirstymo įvairiose tekstyno dalyse duomenys pateikti 1–4 lentelėse[2]. Iš viso išanalizuotas 3851 konkordansas, iš jų 2613 daiktavardžio *arabas, arabė*, 296 būdvardžio *arabiškas* ir 942 kolokacijos *Saudo Arabija* pavartojimo atvejai.

Aptarus daiktavardžių *arabas, arabė* vartojimo atvejus matyti, jog 2598 daiktavardžiai yra vyriškosios giminės ir tik 15 – moteriškosios. Gali būti, kad šis skirtumas nulemtas vyriškosios giminės nežymėtumo. Daiktavardžiai gali būti dažnai vartojami tautybei ar kitai abstrakčiai reikšmei, nenurodančiai konkretaus asmens, įvardyti.

Ir daiktavardžiai, ir būdvardžiai dažniausiai vartojami periodikoje arba negrožinėje literatūroje.

LEKSEMOS *ARABAS* VARTOJIMAS

Daiktavardžių *arabas, arabė* vartosena tekstyne buvo analizuojama keliais etapais. Pirmiausia buvo dirbama su kiekvienos srities (pvz., respublikinės periodikos) duomenimis atskirai, „Leksikografo“ programa rūšiuojant konkordansus pagal reikšmes, vėliau nustatomi dažniausi vartojimo atvejai – kontekstai, leksiniai partneriai, pastovūs žodžių junginiai.

1 lentelė. **Daiktavardžio *arabas* vartojimas skirtingose tekstyno dalyse**

Tekstyno dalis	Leksemos *arabas* pavartojimo skaičius	Tekstyno dalies dydis (iš viso žodžių)
Respublikinė periodika	1258	24803732
Vietinė periodika	**422**	16918103
Populiarioji periodika	**349**	16582983
Specializuota periodika	87	9760811
Grožinė literatūra	85	6728513
Negrožinė literatūra	**258**	11472234
Memuarai	40	2226726
LR Valstybiniai dokumentai	67	11642235
Filosofinės literatūros vertimai	29	2721990
Seimo stenogramos	3	2907999
Iš viso:	**2598**	102857327

2 lentelė. **Daiktavardžio *arabė* vartojimas skirtingose tekstyno dalyse**

Tekstyno dalis	Leksemos *arabė* pavartojimo skaičius	Tekstyno dalies dydis (iš viso žodžių)
Respublikinė periodika	5	24803732
Vietinė periodika	4	16918103
Populiarioji periodika	2	16582983
Grožinė literatūra	1	6728513
Negrožinė literatūra	1	11472234
Memuarai	1	2226726
Filosofinės literatūros vertimai	1	2721990
Iš viso:	**15**	102857327

[2] Homoniminių linksnių formų programinė įranga neskiria.

3 lentelė. Kolokacijos *Saudo Arabija* vartojimas skirtingose tekstyno dalyse

Tekstyno dalis	Kolokacijos *Saudo Arabija* pavartojimo skaičius	Tekstyno dalies dydis (iš viso žodžių)
Respublikinė periodika	593	24803732
Vietinė periodika	**120**	16918103
Populiarioji periodika	**129**	16582983
Specializuota periodika	24	9760811
Grožinė literatūra	3	6728513
Negrožinė literatūra	**44**	11472234
Memuarai	10	2226726
LR Valstybiniai dokumentai	19	11642235
Iš viso:	**942**	102857327

4 lentelė. **Leksemos *arabiškas* vartojimas skirtingose tekstyno dalyse**

Tekstyno dalis	Leksemos *arabiškas* pavartojimo skaičius	Tekstyno dalies dydis (iš viso žodžių)
Respublikinė periodika	75	24803732
Vietinė periodika	**63**	16918103
Populiarioji periodika	**46**	16582983
Specializuota periodika	17	9760811
Grožinė literatūra	18	6728513
Negrožinė literatūra	24	11472234
Memuarai	4	2226726
LR Valstybiniai dokumentai	**41**	11642235
Filosofinės literatūros vertimai	8	2721990
Iš viso:	**296**	102857327

Leksemos *arabas* semantinė prozodija. Apžvelgus visas sritis ir visų pavartojimo atvejų reikšmes bei konotacijas, nustatyta, kad dažniausiai leksema *arabas* vartojama kalbant apie *politiką, karą* (358). 289 pavyzdžiai pavartoti respublikinėje spaudoje (*Nuolatinė kova su **arabais** Izraelyje suformavo unikalią gynybos sistemą.*), 20 – populiariojoje periodikoje (*…būtent taika su **arabais** yra Izraelio išlikimo garantija.*), 25 – grožinėje literatūroje (*Šį principą žydai taikė kare su **arabais.***), 16 – specializuotoje literatūroje (*…nešiojame ant pečių akmenis, naktį sargyba, šaudymas, nes **arabai** visuomet ateina, apšaudo.*), 8 – memuaruose (*…jis išvažiavo į Izraelį ir ten kare **arabai** jį nušovė.*).

Iš minėtų vartojimo atvejų 215 susiję su *terorizmo* tema, dažnai su Osamos bin Ladeno vardu. Tačiau svarbu pastebėti, jog beveik visuose sakiniuose faktai tik konstatuojami, subjektyvaus vertinimo nėra. Ko gero, tai lemia spaudos tendencija objektyviai teigti, o ne vertinti. Kita vertus, tai, jog didžioji dalis analizuotų pavyzdžių susiję su karo tematika, rodo, kad visuomenei formuojamas arabo kaip karo dalyvio ar teroristo įvaizdis.

Kitas dažnas leksemos *arabas* pavartojimo kontekstas – **mokslo ir kultūros** pasiekimai. Iš viso gautos 129 konkordanso eilutės su tokio pobūdžio konotacijomis. Tik 13 šios tematikos daiktavardžių pavartota respublikinėje ir vietinėje spaudoje. 20 pavyzdžių

pastebėta populiariojoje periodikoje (***arabų*** *astronomai,* ***arabų*** *kultūra,* ***arabų*** *poezija*), 16 – specializuotoje periodikoje (*magiškoji* ***arabų*** *kultūra, klasikinės* ***arabų*** *kultūros didybė*), 25 – negrožinėje literatūroje (***arabų*** *rašytojas,* ***arabų*** *filosofija,* ***arabų*** *menas*), 8 – memuaruose (***arabų*** *menas,* ***arabų*** *pasakos*). Leksemos *arabas* vartojimo kultūriniame kontekste distribucija rodo, kad kasdieninės konotacijos nesiejamos su kultūra ar mokslu – populiariausioje respublikinėje ir vietinėje periodikoje apie tai nekalbama. Su mokslu ir kultūra arabai siejami kalbant apie praeitį, pvz., pirmuosius arabų astronomus ar filosofus. Tokie pavartojimo atvejai dažni populiariojoje periodikoje, grožinėje ir negrožinėje literatūroje, o kasdien leidžiamuose laikraščiuose svarbiausia politikos ar karo tema, užgožianti kultūrines konotacijas.

Trečias pagal dažnumą leksemos *arabas* vartojimo kontekstas – **sportas** (54). 38 pavartojimo atvejai pastebėti populiariojoje periodikoje (*Alytuje krepšinį žais* ***arabai.***), likusieji – respublikinėje spaudoje (*Jungtinių* ***Arabų*** *Emyratų futbolininkai „Azijos taurės“ varžybų finale kovos pirmą kartą.*). Minimos įvairios sporto šakos – futbolas, krepšinis, šachmatai, atletika, jojimas. Čia leksema yra neutralios konotacijos, tik įvardijami žaidusių komandų pavadinimai ir rezultatai. Dažniausias šio konteksto kolokatas – *Arabų Emyratai.*

Kitas leksemos *arabas* pavartojimo kontekstas – **verslas, ekonomika** (35). Daugiausiai tokių vartosenos atvejų pastebėta spaudoje: respublikinėje periodikoje – 14 (*Į pertvarkomą laivą* ***arabai*** *buvo investavę apie 1 mln. litų.*), populiariojoje periodikoje – 14 (*Prancūzijoje* [...] *sukūrus branduolinę energetiką elektros energija tapo nepriklausoma nuo* ***arabų*** *pasaulio naftos.*), specializuotoje periodikoje – 15 (*Ispanijoje geriausiais kvepalų „specialistais“ buvo laikomi* ***arabai…***). Palyginus šio leksemos vartojimo dažnumą šiame ir prieš tai minėtuose kontekstuose, matyti, jog tai retas vartojimo atvejis. Ko gero, tai lemia silpni Lietuvos ekonominiai ryšiai su arabų šalimis. Šiame kontekste dažniausiai vartojamos kolokacijos *arabų šalys, Arabų Emyratai* beveik visada yra neutralios konotacijos. Tai rodo, jog daugiskaitos kilmininko forma *arabų* dažniausiai turi nusakomąją reikšmę.

Neretai leksema *arabas* vartojama **kriminalinėmis** temomis (33). Tokių pavyzdžių aptinkama ir spaudoje (*Kišenvagių amžius įvairus, nuo 6 iki 60 metų, daugiausiai tuo verčiasi čigonai,* ***arabai****…Geras* ***araba****s tai tas, kuris nesvajoja įsmeigti peilio tau į nugarą.*), ir grožinėje literatūroje (*…tokie košmariški sapnai sapnuojasi su* ***arabais*** *ir net pačiu Irako Huseinu…Tu pardavei mane* ***arabams*** *už varinį virdulį…*). Neigiamos konotacijos gali būti implikuojamos dabartinės politinės situacijos, spaudos, akcentuojančios vien karinius arabų šalių aspektus.

Kitokia prasme leksema *arabas* vartojama pasakojant apie arabų tradicijas (17), pvz., aprangą (*O* ***arabai*** *taip susupa moteris, kad tik akys matos. Mano akies krašteliu stebima* ***arabė*** *nenusiėmė veido uždangalo nė akimirkai.*), prietarus, papročius (*Man išaiškino, kad svečiuojantis, o ir šiaip,* ***arabų*** *galima teirautis apie verslo reikalus, vaikus, tėvą. Tai ką – ir* ***arabai*** *apsipjausto*?). Šie vartojimo atvejai dažniausi vietinėje periodikoje. Tai rodo mažesnių miestų ar gyvenviečių žmonių domėjimąsi svetimais kraštais, kultūra, kuri jiems atrodo egzotiška. Didžiausiuose Lietuvos miestuose, skaitant respublikinę periodiką, tikimasi kitokios, rimtesnės, informacijos apie politiką, ekonomiką.

Leksema *arabas* vartojama ir kalbant apie egzotiškas keliones (10). Arabų šalys asocijuojasi su karščiu, įdomia gamta, savita kultūra ir egzotika (*Šilta jūra, karštas smėlis ir Naujametė eglutė* ***Arabų*** *Emyratuose*). Ko gero, kasdieninėse situacijose ši konotacija

yra dažnesnė, nes vis labiau populiarėja turistinės kelionės į Egiptą, kitas arabų šalis.

Taip pat dažnai leksema *arabas* vartojama vedybų ar moterų ir vyrų santykių tema (25). Arabai apibūdinami kaip egzotiški, patrauklūs vyrai, besidomintys merginomis (***Arabai*** *nuolat mergina atvykėles. Prilipo it vantos lapas toks jaunas* ***arabas***). Tokių pavyzdžių yra ir populiariojoje periodikoje, ir grožinėje literatūroje. Dažnai vartojamas žodžių junginys *ištekėjo už arabo*.

Taigi nustatyti keli pagrindiniai leksemos *arabas* vartojimo kontekstai. Visuose dažniausios kolokacijos – *arabų šalys, Arabų Emyratai*. Tai neutralūs žodžių junginiai, įgaunantys specifinę – daugiau teigiamą ar neigiamą – reikšmę tam tikrame kontekste.

Šiame skyriuje į minėtas kontekstines grupes suskirstyta maždaug trečdalis leksemos *arabas* pavartojimo atvejų. Penkių šimtų atvejų reikšmės sunkiai nustatomos iš pateikiamo konkordanso pločio. Kiti leksemos *arabas* vartojimo kontekstai labai įvairūs ir nėra dažni, todėl jie neaptariami.

Leksemos *arabas* semantinis pirmumas. Analizuojant konkordansų su leksema *arabas* eilutes, nustatyti ne tik dažniausi kontekstai, bet ir leksinės-semantinės grupės, su kurių žodžiais jungiasi analizuojama leksema. Dažniausi žodžiai, vartojami su leksema *arabas*, žymi karo temos veiksmažodžius *kovoti, kautis*. Tai susiję su dažniausiu karo, teroro kontekstu. Kaip ir kontekstas, taip ir kovos veiksmažodžiai implikuoja neigiamą konotaciją.

Su leksema *arabas* dažnai vartojami įvairūs būdvardžiai, žymintys būdo, charakterio ypatybes, pvz., *karštakošis arabas, apsukrus arabas, išdidus arabas*, taip pat apibūdinantys išvaizdą, pvz., *tamsus arabas*. Dažnai charakterio savybes žymintys būdvardžiai implikuoja neigiamą konotaciją.

Kita dažnai pasitaikanti leksinė grupė, su kurios žodžiais jungiasi leksema *arabas*, – daiktavardžiai, žymintys kultūros reiškinius ir implikuojantys teigiamą konotaciją, pvz., *arabų filososfija, arabų menas, arabų poezija*.

Stabilūs junginiai su leksema *arabas*. Analizuojant konkordansus, buvo išrinkti dažniausi (stabilūs) žodžių junginiai – kolokacijos, koligacijos – su leksema *arabas*. Dažnai pasitaikančios koligacijos „*su arabais*“ (38), „*ir arabai*“ (20), „*arabai ir*“ (17). Tai rodo leksemos *arabas* polinkį jungtis su kitomis leksemomis ir turėti bendrą reikšmę.

Iliustratyvesnės nei koligacijos yra kolokacijos, atrinktos automatiniu stabilaus junginio paieškos būdu. Jos yra neutralios, įvardijančios įvairias realijas:

arabų šalys (196), *arabų Emyratai* (314) (iš jų *Jungtiniai Arabų Emyratai* 293), *arabų valstybės* (82), *arabų kalba* (55), *Izraelio arabai* (31), *arabų kilmės* (24), *arabų pasaulis* (23), *Egipto arabai* (21), *arabų lyderiai* (11), *arabų šalių vadovai* (10), *užpulti arabus* (5), *derybos su arabais* (5), *taika su arabais* (4), *kova su arabais* (4).

Pateikti pavyzdžiai rodo, kad dažniausios kolokacijos atspindi pagrindinį politikos ir karo kontekstą. Taip pat pastebėtos kelios kolokacijos, apibūdinančios arabus ir atskleidžiančios vyraujančius lietuvių kultūroje stereotipus: *karšto kraujo arabas, karštakošis arabas*, *pūsti arabus.* Minėti trys pavyzdžiai, priešingai nei anksčiau aptartieji, turi perkeltinę reikšmę. Kolokatas „pūsti arabus“ labai dažnai vartojamas grožinėje literatūroje ir puikiai atspindi lietuvių mąstymą – nesąmoningą arabų siejimą su čigonais, turgaus prekeiviais.

Aptartos kolokacijos ne tik rodo, kokie žodžių junginiai su leksema *arabas* yra dažniausi, bet ir atspindi pagrindinius vartojimo kontekstus bei lietuvių mąstymo stereotipus. Sustabarėję ir dažnai vartojami neskaidomi posakiai – mūsų mąstymo atspindys.

KOLOKATO *SAUDO ARABIJA* VARTOJIMAS

Onimas *arabas* įvardija asmenų grupę, o kolokatas *Saudo Arabija* individualizuoja vienintelį tikrovės objektą. Ar galima kalbėti apie tokio onimo semantiką? Remiantis J. Sinclairio reikšmės nustatymo kriterijais (konteksto, leksinės aplinkos ir kolokatų išskyrimu), galima pastebėti, kad *Saudo Arabija* konotuoja ne vien paprasčiausią šalies pavadinimą.

Kolokato *Saudo Arabija* semantinė prozodija. Išanalizavus kolokato *Saudo Arabija* pavartojimo atvejus, pastebima, kad dažniausias vartojimo kontekstas – **politika** (175). Didžioji šių pavyzdžių dalis susijusi su karu, teroru (132): respublikinėje periodikoje – 101 (***Saudo Arabija*** *leido suprasti, kad nebereikalauja visiško Izraelio pasitraukimo.*), vietinėje periodikoje – 17 (*Mes neturime duomenų, kad* ***Saudo Arabija*** *ar dar kuri nors Artimųjų arba Vidurinių Rytų šalis remia tarptautinių teroristų formuotes…*), memuaruose – 14 (*Saudo* ***Arabijoje*** *buvo susprogdinta amerikiečių karo bazės gyvenvietė.*). Kaip ir leksemos *arabas* vartojimo atveju, dažniausiai tokie pavyzdžiai pastebimi periodikoje. Karo tematika implikuoja neigiamą konotaciją.

Kitas dažnas kolokato *Saudo Arabija* vartojimo kontekstas – **sportas** (33). Populiariojoje periodikoje pastebėta 20 tokių atvejų (*Ji iškovojo teisę atstovauti CONCACAF 1997 metų Tarpžemyniniame turnyre* ***Saudo Arabijoje***), respublikinėje periodikoje – 6 (*Sekmadienį įvyko pusfinalio rungtynės: Pietų Korėja – Irakas 2:1*, *Japonija –* ***Saudo Arabija*** *2:1.*), vietinėje periodikoje – 4 (*Kroatijos rankinio federacija Lietuvos rinktinei sudarė galimybę pogrupyje susitikti su būsimuoju varžovu pasaulio čempionate – Saudo* ***Arabija****.*), negrožinėje literatūroje – 3 (*…vasarą dalyvavo viename turnyre* ***Saudo Arabijoje***). Sporto tema vartojamas junginys *Saudo Arabija* yra neutralios konotacijos. Dažniausios kolokacijos: *Saudo Arabijos rinktinė, Saudo Arabijos futbolininkai, Saudo Arabijos komanda.*

Periodikoje kolokacija *Saudo Arabija* siejama su **ekonomine** tematika (20). Dažniausiai kalbama apie naftos gavybą (***Saudo Arabijoje*** *išgauti vieną barelį naftos kainuoja 1 JAV dolerį*). Tokiuose kontekstuose kolokatas *Saudo Arabija* vartojamas dažniau nei leksema *arabas.*

Kiek retesni kolokato *Saudo Arabija* vartojimo kontekstai – **kultūra** (12): negrožinėje literatūroje – 3, populiariojoje periodikoje – 4, **tradicijos** (15): respublikinėje spaudoje – 5, negrožinėje literatūroje – 3, specializuotoje periodikoje – 1 (*Poetų turgaus paprotys bėgant laikui* ***Saudo Arabijoje*** *išnyko.* ***Saudo Arabijoje*** *daugelis moterų išeidamos iš namų užsidengia veidą.*).

Analizuojant kolokato *Saudo Arabija* pavartojimo atvejus, į kontekstines grupes suskirstyta maždaug ketvirtadalis visų šio junginio pavartojimo konkordansų. Kitos reikšmės sunkiai nustatomos iš konkordanso arba nepaplitusios. Nors kolokato *Saudo Arabija* kontekstinis vartojimas nėra toks įvairus kaip leksemos *arabas*, visgi matyti, jog jis turi neutralią, neigiamą arba teigiamą konotaciją bei specifinę reikšmę, priklausančią nuo temos.

Kolokato *Saudo Arabija* semantinis pirmumas. Analizuojant konkordansus pastebėta, kad kolokatas *Saudo Arabija* (forma *Saudo Arabijoje*) linkęs jungtis su būsenos veiksmažodžiais, reiškiančiais mirtį (*žūti, mirti*). Tai susiję su dažniausiu karo, teroro kontekstu. Su kolokatu *Saudo Arabija* (forma *Saudo Arabijos*) dažnai jungiami valdovus įvardijantys žodžiai (*karalius, šeichas, princas*). Tokia leksinė aplinka turi neutralią reikšmę – paprasčiausiai atspindi valdymo sistemos ypatumus. Kita dažnai pasitaikanti leksinė

grupė, su kurios žodžiais jungiasi vietovardis *Saudo Arabija*, – daiktavardžiai, žymintys sporto susitelkimus, pvz., *Saudo Arabijos rinktinė, Saudo Arabijos komanda, Saudo Arabijos klubas*. Dažnai su kolokatu *Saudo Arabija* vartojami judėjimo veiksmažodžiai (*vykti, keliauti į Saudo Arabiją*).

Semantinio pirmumo įvairovė rodo, kad kolokatas *Arabija* vartojamas įvairiuose reikšminiuose kontekstuose.

Stabilūs junginiai su kolokatu *Saudo Arabija.* Analizuojant konkordansus, išrinkti dažniausi žodžių junginiai su kolokatu *Saudo Arabija*. Pastoviomis kolokacijomis su šalies pavadinimu *Saudo Arabija* galima laikyti šias: *Saudo Arabijos užsienio reikalų ministras*, *Saudo Arabijos taikos iniciatyva*, *Saudo Arabijos sosto įpėdinis*, *Saudo Arabijos komanda*,

Labai dažna koligacija *iškeliavo į Saudo Arabiją.*

LEKSEMOS *ARABIŠKAS* VARTOJIMAS

Aptarus onimo *arabas* bei kolokato *Saudo Arabija* reikšmių ir konotacijų daugiareikšmiškumą, bandoma jas palyginti su būdvardžio *arabiškas* reikšmėmis. Ar onimai vartojami panašiais atvejais kaip ir būdvardis?

Analizuojant būdvardžius, pastebėta, jog jie dažniausiai vartojami vietinėje periodikoje bei grožinėje literatūroje kalbant apie kultūrinį paveldą (64) – *arabiška muzika, arabiški pilvo šokiai, arabiškos eilės, arabiškais drabužiais*. Įvairiose srityse dažnai vartojamos kolokacijos *arabiški rašmenys, arabiški skaitmenys* turi neutralią reikšmę.

Neretai pasitaikanti būdvardžio *arabiškas* reikšmė – „arabiškos kultūros“, „arabų gyvenama“. Pagrindinė šios reikšmės kolokacija – *arabiškos šalys.* Taip pat būdvardis *arabiškas* (vartojamos prieveiksmiškai) vartojamas reikšme – „arabų kalba“, pvz., *Tai arabiškai reiškia*...Būdvardis *arabiškas* dažnai siejamas su egzotika, pvz., *arabiškos išvaizdos turistai, arabiškas kilimas kambaryje.* Kitokių leksemos *arabiškas* semantinių reikšmių nepastebėta. Vadinasi, onimas *arabas* ir kolokatas *Saudo Arabija* vartojami įvairesniuose kontekstuose ir turi daugiau konotacijų. Įdomu, jog dažniausiai atributiniai junginiai su būdvardžiu *arabiškas* turi teigiamą konotaciją, o kolokacijos su daiktavardžiu *arabas, arabų* labai dažnai įgauna neigiamą reikšmę.

LEKSEMOS *ARABAS* IR KOLOKATO *SAUDO ARABIJA* REIKŠMIŲ SISTEMA IR KONOTACIJOS

Šio tyrimo metu išanalizavus visus leksemos *arabas* ir kolokato *Saudo Arabija* vartojimo atvejus tekstyne bei apžvelgus jų kontekstą, leksinę aplinką, kolokacijas, galima daryti išvadą, kad onimams būdingas daugiareikšmiškumas. Tačiau svarbu pabrėžti, kad įvairios reikšmės, kaip ir konotacijos, nustatomos tik kontekste. Taigi apibendrinant galima sudaryti tokį leksemos *arabas* ir kolokato *Saudo Arabija* reikšmių aprašą:

Arabas:

dabar: žiaurus, teroristas, kariautojas, šalies gynėjas, drąsus,
mergininkas, pavydus, karštakošis, karšto kraujo, kerštingas,
apsukrus, išdidus,
daug šnekantis, tuščiažodžiaujantis,
egzotiškos išvaizdos, tamsus, patrauklus, sportiškas;

seniau: protingas, išradėjas, kultūros kūrėjas.

Arabė: besilaikanti tradicijų, puoselėjanti namus, kukli, užguita, graži.

Saudo Arabija: graži, egzotiška, įdomios kultūros, klesti naftos pramonė, paplitęs terorizmas, Osamo bin Ladeno tėvynė.

Taigi leksema *arabas* bei kolokatas *Saudo Arabija* konotuoja daugelį dalykų. Leksemoms suteikiamos įvairios reikšmės, kuriomis pabrėžiamas teroras, kriminalai, kultūra ar tradicijos, bei skirtingi vertinamieji elementai. Svarbu pabrėžti, jog išskirtos reikšmės ir konotacijos atspindi ne tiek realią arabų kultūrą, kiek lietuvių mąstymo stereotipus, lietuvių ir arabų kultūrų santykius, lietuvių nuomonę apie arabus, arabų šalis. Nors šios reikšmės yra dažnos lietuvių kalboje, negalima teigti, kad jos apima visą reikšmių ar konotacijų įvairovę. Tačiau šiame darbe pristatyta tekstynų lingvistikos metodologija galėtų būti vertinga kitiems tikrinių žodžių semantikos tyrinėjimams.

Gauta 2005 06 22

Literatūra

Jackson H. ir Amvela E. Z. *Words, Meaning, and Vocabulary*. London, New York, 2001.

Marcinkevičienė R. Kauno vardo konotacija (vardažodžių semantika). *Kauno istorijos metraštis*. 2000. T. 2. P. 137–143.

Jakaitienė E. *Lietuvių kalbos leksikologija*. Vilnius: Mokslas, 1980.

Marcinkevičienė R. Tekstynų lingvistika ir lietuvių kalbos tekstynas. *Lituanistica.* 1997. Nr. 1(29). P. 58–78.

Marcinkevičienė R. Atminties labirintuose. Kognityvinės ir tekstynų lingvistikos sąveika. *Darbai ir dienos.* 1999. Nr. 10(9). P. 109–124.

Marcinkevičienė R. Tekstynų lingvistika. Teorija ir praktika. *Darbai ir dienos.* 2000. Nr. 24. P. 7–63.

Marcinkevičienė R. Daiktavardžių konotacijos tyrimas tekstynų lingvistikos metodu. *Lituanistica.* 2001. Nr. 3(47). P. 46–57.

Sinclair J. The Search for Units of Meaning. *Textus IX.* 1996. No. 1. P. 75–106.

Sinclair J. Lexical Grammar. *Darbai ir dienos.* 2000. Nr. 24. P. 191–205.

Stubbs M. *Words and Phrases. Corpus Studies of Lexical Semantics.* Blackwell Publishers, 2001.

Utka A. Kalbinė įranga ir jos galimybės. *Darbai ir dienos.* 2000. Nr. 24. P. 275–285.

Vanagas A. Lietuvių hidronimų semantika. *Lietuvių kalbotyros klausimai*. 1981. Nr. 21. P. 4–146.

Laura Kamandulytė

ONYMS MEANING ANALYSIS BASED ON CORPUS LINGUISTICS METHODOLOGY

S u m m a r y

The goal of this research is to tackle several issues, specifically to analyse the connotations of the onyms *Arabian* and *Saudi Arabia* and to confirm that proper words connote certain meanings. The meanings of onyms are compared with the meanings of the adjective *Arabian*.

The Corpus of the Contemporary Lithuanian Language, compiled in Vytautas Magnus University and comprising more than 100 million words, was chosen as a source of onyms meaning research.

The methodology of Corpus Linguistics was applied in this research. 3851 concordances containing the onyms *Arabian, Saudi Arabia* and the adjective *Arabian* were analysed.

The reference is made to the meaning model created by J. Synclair on the basis of corpus analysis. The main idea of this model is that the meaning is not concentrated on one word but is distributed among a few words that are close to each other. Four meaning determination criteria were indicated: 1) collocations – a frequent co-occurrence of words, 2) colligations – a frequent co-occurrence of words with conjunctions, particles, 3) semantic preference – a lexical set: the class of semantically related lemmas, 4) semantic prosody – an implicit context of the word and its connotations.

The results of the research allowed the following conclusions:

1) the contexts of usage of the noun *Arabian* according to the fluency are the following: politics and war, scientific and cultural achievements, sport, business, criminality, traditions and exotic topics;

2) the onym *Saudi Arabia* most often is used in the context of politics, sports, economics and culture;

3) the contexts of usage of the adjective *Arabian* are not that numerous; it is mainly used in the contexts of culture and exoticism.

The onyms *Arabian* and *Saudi Arabia* connotate most of the things. They are endowed with various meanings emphasizing terror, criminalities, culture or traditions, and differently appreciated elements. However, it is important to highlight that meanings and connotations are determined only in a certain context.